

מסעו של ר' בנימין ליליינטאל לארץ ישראל לפני מאה שנים

קשר רוחני הדוק בין בני ארץ ישראל ובני חוץ לארץ נטהווה במשך הרבה דורות בשנים: במכתבים שנשלחו מארץ ישראל ובשליחים שיצאו לחוץ לארץ. וכשם שהשליחים היו עדי ראיה למתרחש שם, ובכוחם אשר בפיהם החיו את הארץ והעלו אותה לעיני רוחם של השומעים, כך החיו אף האיגרות שנשלחו מ"התם" לעיני הקוראים את ארץ אבותיהם; יודעים היו בני ארץ ישראל עד כמה משתוקקים בני הגולה לדעת דברים על ארצם, והשתדלו לספר עליהם ואף להעלותם על הכתב. זוכרים עדיין שבי גולה ויושבי גולה את זכותם של השליחים הנלבבים ואת החיבה הגדולה שהיתה נודעת להם כאשר באו וסיפרו מה שסיפרו איש איש כפי שיעור קומתו וכפי השגתו. אף זוכרים הם את המכתבים הארצישראליים שובי הלב, שעברו מיד ליד וממשפחה למשפחה, ולפרקים אפילו מעיר לעיר, כאילו לא ליחי-דים ולא למשפחה אחת בלבד נכתבו. ואמנם יש שמלכתחילה לא נכתבו המכתבים אלא לשם הרבים ואף נתפרסמו בחוברות או בעיתונים. והקוראים השתתפו עם הכותבים בשמחתם ובאבלם, כאילו הם עצמם עלו לרגל וראו את ארצם במו עיניהם. פרסומים מסוג זה נתחבבו מאד על העם, שרכש אותם בכל יכולתו, והם כיום על פי רוב יקרי המציאות.

מכתבו של ר' בנימין ב"ר אברהם ליליינטאל, המתפרסם בזה, נכתב לאחיו ר' מאיר כמור שבבווריה, אבל גם הוא, כפי שיוצא מפורש מתוכו, מכוון היה לרבים. אף נתפרסם בעיתון *Der treue Zions-Wächter* שיצא לאור בעריכת ד"ר שמואל אנוך (Enoch) 1, שנה ג', אלטונא 1847, גליונות 40—44 (5 באוקטובר—2 בנובמבר); ובסוף המכתב באה הערת המערכת: "חלק אחר של המכתב מכיל ענייני משפחה, ברכות לידידים וקרובים וכן התוראה הנחוצה בעניין משלוח הכסף [לארץ ישראל] על צד היותר טוב".

מכתב זה, הכתוב גרמנית, היה כמה שנים תחת ידי, ואם כי ראיתי מיד שיש בו עניין ותרגמתי אותו לעברית, לא פרסמתי אותו, משום שלא ידעתי מי הוא כותבו. הכותב חתם: "בנימין ב"ר אברהם ז"ל ל-" ולא ידעתי לזהותו. רק כעת נודע לי, כי הוא אבי משפחת ליליינטאל בירושלים. בנו היה המדפיס הירושלמי ר' משה ליליינטאל ונכדו (בעל נכדתו). הוא המדפיס הירושלמי הנודע, ר' יודא אהרן ווייס נ"י, שזכרונותיו החשובים ובתוכם גם דברים על ר' בנימין ("בשעריך ירו-")

1 ד"ר שמואל אנוך (1814—1876) היה מן הרבנים החרדים באשכנז, ועם העתון הגרמני

(1845—1855) יצאה גם תוספת עברית "שומר ציון הנאמן", שנערכה על ידי הנ"ל יחד עם הרב

הנודע רי"י עטלינגער (תר"ו—תרס"ו).

¹אוצר החסות

שלם" הולכים ונגמרים כעת בדפוס. קצת פסקאות, צירופים ומלים בודדות כתובים בגוף המכתב עברית והעירות על הדברים במקומם.

כותב המכתב היה איש גרמניה וישב כנראה כמה שנים באמריקה. חיבה גדולה היתה בלבו לארץ ישראל ולתורת ישראל, ולא נתקררה דעתו עד שעלה לארץ וישב בה. הוא היה בעל השכלה עברית וגרמנית, ומסתבר שידע גם אנגלית במידה הגונה, שפה בה דיבר עם הקונסול האמריקני שבימיו בירושלים, שהיה נוהג לבוא, לפי דבריו, "כל יום לביתו". בני הדור כינוהו "התמים, ירא וחרד לדבר ה'". ומסורת מתהלכת בחוג בני המשפחה, "כי ר' בנימין התרה בבניו, שאף אחד מהם לא יהיו לעזוב את תחומי הארץ, וכל אשר ימרה את פיו לא ינוקה"².

²אח"ח 1234567

ידע ר' בנימין להסתכל יפה ולרשום מה שענינו רואות, אף תיאר את הדברים בתמימות גדולה ובפשטות נעימה; ובקראך את מכתבו אתה רואה לפניך את ירושלים כמו שהיתה לפני מאה שנים ויותר. ולא רק על ארץ ישראל בלבד רשם דברים במכתבו, אם כי היא עיקר עניינו ועליה ייחד את הדיבור, אלא על כל פרשת נסיעתו מאמריקה דרך אנגליה, צרפת, איטליה, מלטה, אלכסנדריה ובירות. בכל מקום שבא לשם שאל על יהודים ועל עניינים יהודיים ורשם מה שראה ומה ששמע. ר' בנימין הגיע לארץ ישראל מיד לאחר סוכות שנת תר"ז³ והשתקע בירושלים. בה היו אז "ארבעת אלפים נפשות" מבני עמנו ורק חמישיתם אשכנזים "רובם עולי פולין". לראשונה נתפרנס מחייטות, שהיתה אומנותו, והוא מתאונן: "שכר עבודה הוא קטן כאן במידה כזו שאינכם יכולים לתארו לכם. רק ארבעה אנשים נמצאים פה הלוושים בגדי אשכנז, והחייטים כמה וכמה". אף המצב הרוחני לא השביע את רצונו. אבל כל זה אינו מעביר אותו על דעתו והוא משתוקק רק להתחבר "יותר ויותר בתורתנו הקדושה", ולתקן מה שניתן לתקן. לשם כך הוא מבקש תמיכה ("מעשר") לעצמו וגם לאחרים; וגם ברמזו על המצב הירוד הוא ממתיק את הדין ואומר: "על כל פנים אין ארץ בעולם שעובדים בה עבודת הקודש כמו כאן". וזה אחרי שקראנו, כי מכר קצת מחפציו שהביא אתו, ובלשונו: "כדי לקנות לי לחם חוקי, שהוא מאכלי היחידי מן הזמן שאני גר בחדרי לא רק בימות החול אלא לפרקים גם בשבת. ואפשר שהבקשה לכסף היא היא שהביאה לידי כך, כי אחיו, שמסר את המכתב לפרסום, כיסה על שם המשפחה והביא ממנו רק את האות הראשונה. לפי דברי רי"א ווייס, בספרו הנ"ל, עסק ר' בנימין בצרכי ציבור בירושלים וגם נסע בשליחות לאמריקה. אף הוא היה מן הראשונים שיצאו לגור מחוץ לחומת העיר העתיקה, והרי היה במעשה זה משום העזה בימים ההם, והדברים ידועים, כי את הברכה שבדבר ראו רק לאחר זמן.

ר' בנימין נפטר בשם טוב בירושלים בשנת תרל"ד⁴.

2 "בית ליליינטהאל", נערך בידי מרדכי י. ווייס, ירושלים תש"ו, עמ' לו.

3 המכתב נכתב באייר. 4 "בית ליליינטהאל" עמ' לו.

מע"ק ירושלים תוב"ב ז"ך לספירת בני ישראל תר"ז לפ"ק.
מציון-ירושלים יצוה השם הברכה והחיים והשלום לאהובי אחי הנחמד
כ' מאיר לעולם יאיר.

במה אקדם להודות ולהלל לאלקי מרום, אשר ממעון קדשו מן השמים הופיע
ברוב רחמיו וחסדיו והשפיע מטובו על שפל אנשים כמוני, שלקח אותי מקצה
ארץ וים רחוקים והביאני אל הר קדשו ובקרתא דירושלים הושיבני וזון וכלכל אותי
בחסדיו המרובים, יהי שמו מבורך מעתה ועד עולם, אמן.¹ חמישה חדשים חיכיתי
לאפשרות, שאוכל לשלוח לך מכתב, אחי יקירי, לכל הפחות עד וינה, אבל לשוא
ולכן תצטרך לשלם את כל דמי המשלוח, כדי שתשמע דבר ממני, כי אני יכול
להבין, שאתה שרוי בדאגה על נסיעתי הגדולה והמסוכנת. ובכן, דע לך, אחי יקירי,
כי מצבי טוב ברוך השם.²

כפי שידוע לך, יצאתי ביום ה' ה' תמוז³ מניו-יורק. נסיעתי היתה טובה
מאד, ובכ"ב ימים הגעתי לאנגליה. עליתי על החוף עש"ק חזון⁴ בפורטסמות ושם
נשארתי עד יום שני בשבוע, בו נסעתי ללונדון. בלונדון הוכרתי לשהות שלושה
שבועות, עד שמצאתי ספינה קטנה בת שני תרנים, ובה נסעתי למרסיי והגעתי לשם
ער"ה⁵ אחרי הצהריים. גם שם שהיתי שבועיים. ויען כי לא יכולתי למצוא אניית
מפרשים ובמרסיי יקרות גדולה — לקחתי לי מקום באניית-קיטור-ומלאמה צרפתית
שמחירו עלה לי בשלושים טלר. ואחרי שלקחתי עמי אתרוג ולולב, שעלו לי חמישה
פרנקים, יצאתי ע"ס⁶ את צרפת.

נסענו דרך סרדיניה, קורסיקה וסיציליה ובאנו ביום השלישי למלטה ובה
שהינו י"ב שעות. שם קניתי לי מאכלים טריים, ואכלתי אצל יהודי⁷ אחד (שם
גרים י"א משפחות ספרדיות) ויצאתי את מלטה.

בהושענא רבה בערב באנו אל העיר הנודעת לתהילה בכל העולם זה אלפים
בשנים והיא אלכסנדריה שבמצרים.⁸ חשבתי כי אלכסנדריה היא עיר גדולה ככל
הערים הגדולות שבאירופה או באמריקה, אבל טעיתי מאד. בכל גודלה אינה דומה
אלא לכפר שרחובותיה בלתי מרוצפים וצרים. בדרך כלל הבתים דומים יותר למב-
צרים משהם נראים כבתי-עיר, ורק לעתים רחוקות מאד נוטה חלון לצד הרחוב.
יוצאים מן הכלל הם הרחובות שבהם גרים הקונסולים של הארצות השונות, כי
בהם משתדלים לבנות בתים על פי הבנייה האירופית. את חפצי הנחתי באניה, כי
היא שהתה שם שלושה ימים לשם קבלת נוסעים חדשים ועוד דברים שהם בבחינת
דואר. הלכתי זחיפשתי — ואחרי חצי שעה מצאתי יהודי מירושלים השוהה כאן.
לפי בקשתי, הביא אותי ליהודי רוסי אחד שבא לכאן לפני זמן מה יחד עם משפחתו.
כשנכנסנו לא היה האיש בביתו, ובן לווייתי אמר לאשה, כי אני רוצה להתאכסן
אצלם ביום טוב.

אחי"י יבוא תיכף", אמרה האשה במבטא אשכנזי ידוע לי יפה.

"מאין את אשה טובה?" שאלתי.

— "מגונצנהויון⁹ שבבוריה".

1 עד כאן כתוב המכתב עברית. 2 במקור: ב"ה.

3 ביום... תמוז — עברית במקור. 4 עש"ק חזון — עברית במקור.

5 ער"ה — עברית במקור. 6 "אתרוג" ו"לולב" וכן "ע"ס" (ערב סוכות) —

עברית במקור. 7 יהודי (יהודים), כאן וכן להלן — עברית במקור.

8 "הושענא רבה" ו"מצרים" עברית במקור. 9 Gunzenhausen

א. מ. הברמן : מסעו של ר' בנימין ליליינטאל לארץ ישראל לפני מאה שנים רלט

„האפשר ? ואני ממור 10. מי הם בני משפחתך ?”

— „נטל פורסט הוא אחי.”

11 „אותו אני מכיר. הלא הוא גר בבית במברגר, והוא שכנו של ברולצהיימר.”

— „כן, נכון הדבר.”

אתם יכולים להבין את הפתעתי הגדולה.

בינתיים בא האיש לביתו וברכני ב„שלום עליך”, ואמר, כי אם ינעמו לי

מאכליהם יכול אני להתאכסן אצלם ביום טוב.

„כמה אני צריך לשלם ?”

— „עשרה פייסטרים.”

„טוב, אני מסכים.”

האנשים היו עניים מאד וחיי שם לא היו טובים מחיי באניה. ביום טיב
הייתי בכמה בתי כנסיות, כי כמה מאות משפחות יהודיות, ורובם מארצות
ערב, גרות שם. שאלתי, אם אין שם מצבת זכרון, או אם גודע לכל הפחות המקום
שעליו עמד בית חוניו 12, האמרו לי, כי אלכסנדריה העתיקה נחרבה והיא רחוקה
כמה פרסאות מכאן.

באסרו חג עליתי שוב על האניה ולפנות ערב עזבנו את העיר. ביום הששי,
ערב שבת בראשית 13 בצהרים, באנו לבירות, בה הושיבוני טו ימים בהסגר, כי
על הנוסעים הבאים לשם מאלכסנדריה חלה חובת הסגר. בירות היא בירת סוריה.
מסחרה גדול, אבל לדאבונינו רק מיעוטו בידי יהודים, ומהם גרים שם ארבעים
משפחה. והנה שמעתי ושמחתי, כי נמצאים בבירות כמה יהודים מפולין, הרוצים
לנסוע לירושלים, 14 וכבר שכרו להם אניה. גם אני שכרתי לי מקום באניה זו
ושילמתי מחירו עשרים וחמישה פייסטרים. את דרכייתי נתתי לקונסול האמריקני,
שביקרני בהסגר, לשם אישור, וביום השישי לסדר „וירא אליו השם” 15 עזבנו
את בירות; אלא שהוכרחנו להשאר בסביבתה עד יום הראשון בבוקר, מחמת הרוח
הרעה שנשבה שם, ורק אז נסענו ליפו. באחת לערך עברנו את צידון, השוכנת למטה
סמוך לים ממש, ולפנות ערב באנו לצור, הגדולה קצת מצידון. בעשר לערך עברנו
לכרמל, חיפה ועכו, וביום השני בערב באנו ליפו הנודעת על פי הסיפור
הנפלא „וירד יפו” 16. ובה נגמרה נסיעתי על הים, ברוך השם. שבח והודיה
לשמו הגדול, 17 שהביאני מאושר לתכלית תקוותי.

את חפצינו הבאנו על ידי שליח לחצר 18 שנקנתה לפני כמה שנים על ידי
יהודי אשכנזי שנסע גם כן ירושלימה, וכפי שסיפרו לי לא מצא מקום ללון, כי אז
לא גרו שם יהודים; ואמנם הוא הקדיש אותה כדבר טוב 19 לשם זה, היינו כשיסעו
יהודים ירושלימה דרך המקום הזה יוכלו לגור שם כמה ימים בלי תשלום. והיות
ומשתמשים בה כיום שלא כדין מוכרח כל אחד לשלם. ובכן, נמצאתי כבר בארץ

10 Muhr מקום על יד גונצנהויזן. 11 שכן — במקור.

12 בית חניו, הוא חוניו הרביעי, רעי מגילה י, א. חוניו — עברית במקור.

13 אסרו חג — ו„ע”ש בראשית” — עברית במקור.

14 „ירושלים” — עברית במקור. 15 וירא אליו השם — עברית במקור.

16 וירד, יונה א, ג. במקור: וירד יונה יפה.

17 „ב”ה” ו„שבח... הגדול” — עברית במקור. 18 חצר — עברית במקור.

19 דבר טיב — עברית במקור.

ישראל המאושרת. שהיתי שם שני ימים וירט הדרך לנגדי²⁰, וכיוון שבני לוויית עוד נשארו שם — שכרתי לי חמור במחיר של עשרים ושלשה פייסטר ומיהרתי עם בן לווייתי לירושלים המאושרת.

ויהי כאשר יצאנו מיפו והנה פגשנו שיירה בת שלושים רוכבים ובתוכה שלוש משפחות יהודיות מאלג'יריה. דרכנו היתה בין גנים יפים של זיתים, לימונים, תמרים תאנים וכו'; ואחרי כן באנו לבקעה גדולה המשתרעת מדרום לצפון, ועד כמה שהגיעה עיננו היתה מעובדת יפה. תבואות לא היו בשדה, כי זמן כבר עבר, אבל על עצי הזיתים ועל עצי הלימון עוד ראינו פירות. רכבנו ארבע שעות על אדמת חול ובאנו לרמלה²¹, עיירה קטנה, בה גר יהודי אחד, ולנו שם.

למחרת, בשלוש, לקחו אותנו מלווינו משם והביאונו למגרש גדול, בו הוכרחנו לחכות שעה אחת עד שנאספה כל השיירה, שגדלה בינתיים והיתה בת שישים רוכבים, ויצאנו מן העיירה. אני, שהייתי חלש ועייף מהנסיעה על הים ומשינוי דרך החיים הרגילה, לא חשתי את עצמי זה כמה ימים בקו הבריאות²², ורכבתי רועד וחל שעתיים לאור הלבנה בסוף השיירה, עד שעלתה השמש החביבה מאחורי ההרים וחיממה אותי. לפנות בוקר עברנו סמוך לכפר, בן עשרים בניינים, שעל מקומו עמד לפני כפי המשוער בת גלים²³. דרכנו נמשכה אל ההרים ואחרי זמן מה סגרו עלינו. בכל הדרך ראיתי חורבות ובתים חרבים ולא נודע לי שמותיהם מה הם. כבישים סלולים אין בארץ ורק מדרך-רגל עושה סימן, אבל בהמות המשא שלנו הלכו בטח, ברוך השם²⁴. ובכן הלכנו עלה וירוד שש שעות לערך, וראינו סביבנו הרים מכוסים שיחים, עליהם רעו הרועים את כבשיהם ועיוצאם, עד שקרוב לצהרים עמדנו אנו היהודים בשיפולי אחד ההרים, ופה הנחנו תפילין²⁵; מקודם לא יכולנו לעזוב את השיירה. לצד שמאל, במורד ההר, נמצא הכפר הנקרא בערבית אבו גוש²⁶. שם היתה לפני העיר קרית יערים וקצת הלאה משם גבעה אשר לבנימין²⁷. כאשר רכבנו מכאן כשעה עברנו דרך כפר הנקרא ליפתא²⁸. שמחתי היתה גדולה לדעת, כי נמצא אני על אדמת המולדת, ובעיקר כה קרוב לעיר הבירה ועיר אבותינו, ירושלים האהובה. בכל זאת גבר הצער למראה השדות והמקומות, שפרחו לפני ואשר בהם חיו אבותינו חיי אושר, ועתה רובם חרבים ותילי חרבות הם לפנינו, עד שלפרקים לא יכולתי לעצור את דמעותי.

שוב פעם עלינו על הר גבוה מאד, שפסגתו נראתה לנו זמן מה לשמאלנו, ושמו היה לפני צופים²⁹. ההרים מסביב נטועים קצת כרמים, גם הרבה גנים היו לשני עברינו וחומות גבוהות שומרות עליהם. נסעתי עוד רבע שעה וראיתי את עיר אבותינו בפעם הראשונה.

ירדתי מעל החמור, לקחתי את סכיני וברכתי באומץ רוח: "ברוך דיין

20 וירט הדרך לנגדי (במדבר כב, לב) — עברית במקור.

21 לרמלה, רמלה — עברית במקור.

22 בקי הבריאות, במקור: כקור הבריה. 23 בת גלים (ישעיה י, ל), במקור: בית גלים.

24 ביה — עברית במקור. 25 תפילין — עברית במקור.

26 אבו גוש, במקור: Abigisch.

27 "קרית יערים" ו"גבעה אשר לבנימין" — עברית במקור; ועי' יהושע יח, כח.

28 ליפתא, במקור: 'Linta' 29 צופים — עברית במקור: הר הצופים.

אמת" וקרעתי את בגדי³⁰. בכיתי בכי רב ודמעותי נזלו על לחיי, וכשבכיתי דיי — עלייתי שוב על החמור ורכבתי אל המקום אשר זמן כח רב רציתי בו ועתה הוא כה קרוב לי. המקום הוא במורד קצת, ואף על פי כן, הוא בנוי על זרים. לצד ימין נמצאת בקעה ובה הרבה קברים טורקיים, ולצד שמאל — שיחים גבוהים, הלכתי הלך וקרוב לירושלים. לבסוף נכנסנו ברכיבה דרך השער, אנחנו היהודים לצד ימין, והנוצרים פנו שמאלה, אל הרחוב אשר בו נקבר כפי המקובל מיסד דתם. בדרך פגשתי ביהודי פולני ושאלתי אותו לרבי אליעזר ברגמן מהידנהיים³¹, והוא הראנו מקום מגורו. הגעתי לשם בערב היום. בבישנות קצת נכנסתי אל החדר ושאלתי את רבי אליעזר, אם יתן לי ללון בביתו. אף סיפרתי לו כי יליד מחר אני, הבא עכשיו מאמריקה, והנני מביא לו מכתבים מרבי אברהם רייס. "כן", אמר, "שב נא". אותה שעה היה שם רבי יוסף שווארץ מפלוס³², שהבאתי גם לו ידיעה מאחיו מניו-יורק. הוא הזמין אותי לשבת³³ הבאה. בביתו של רבי אליעזר שהיתי ארבעה שבועות ותפירתי שם כמה בגדים בשביל בנו, שחתונתו עמדה על הפרק.

אוצר החכמה

באותו זמן יצאתי רק מעט מן הבית, על מנת לראות את ירושלים, וזה מחמת שהזהירוני, שצריך אני להישמר שלא לבוא ברחוב הטרפה³⁴ (בזה מתכוונים לרחוב הנ"ל), כי כל יהודי הנראה ברחוב זה מביא עצמו לידי סכנת עינויים גדולים ביותר. ובעיקר צריכים להיזהר שלא להיכנס למקום המקדש³⁵, אשר לתוכו נכנסים דרך י"ב שערים ופתחים. ולא רק שעוברים על איסור כרת ח"ו³⁶, אלא שכאן עלולים לבוא להתעללות על ידי הטורקים כמו שם על ידי הנוצרים. ובכל פתח של מקום המקדש עומד משמר טורקי לשמרו, כדי שלא יבוא זר בתוך מקדש השם³⁷, כי רק לטורקים מותר להיכנס שמה. באמצע המקום גבנה לפני כמה מאות שנה על ידי פחה בניין גדול שבו הם נכנסים בכל יום שישי, יום שהוא שבת אצלם, כדי להתפלל. מקום המקדש הוא גדול במידה שיכולים להכניס בו את כל העיר מחד, והוא בעבר דרומי-מזרחי של חומת העיר, והחלק הצפוני והמערבי מוקף בבניינים. לצד דרום נמצא הכותל המערבי, תל שכולם לשם פונים, כמו שאמרו חז"ל: "לעולם לא זזת שכינה מכותל המערבי"³⁸.

1234567 ח"ח

³⁰ וקרעתי, במקור בעברית: "ברוך דין אמת" ו"קרע". בענין הקריעה בכניסה לירושלים מספר כומר נוצרי מגנף בשם גאוסן (Gausen), שביקר בארץ סמך לשנת 1843: "כדאי לראות יהודי הבא בפעם הראשונה לעיר אבותיו. כשהוא נמצא עדיין רחוק מירושלים דרך של יום — הוא לובש את בגדיו ה"פ"ים ב"ו"ר. וכשהוא רואה אותה הוא קורע אותם, נופל ארצה, בוכה ומתפלל, ועם שהוא מגיע העירה ראשו מכוסה בעפר"; עי' Sabbath-Blatt שנערך על ידי ד"ר הרמן זומרפלד, לייפציג 1844 גליון 13.

³¹ ר' אליעזר ברגמן, מן העולים הראשונים מאשכנז. נולד בשנת תקנ"ה ונפטר בברלין בשנת תרי"ב, ועי' "מגנזי ירושלים" לר"ס גראייבסקי ז"ל, חוברת כ"ד (ירושלים תרצ"ב) מדור "העולים הראשונים" סי' ב.

³² ר' יוסף שווארץ, החוקר המפורסם בעל "תבואות הארץ". נולד בשנת תקס"ד ונפטר בשנת תרכ"ה.

³³ שבת — עברית במקור. ³⁴ ברחוב הטרפה, במקור: Gässchen — טרפה.

³⁵ מקום מקדש — עברית במקור. ³⁶ כרת ח"ו — עברית במקור.

³⁷ "מקום מקדש" ו"לשמרו... השם" — עברית במקור.

³⁸ לעולם, ע"פ שמות רבה ב, ב, — עברית במקור.

הכותל הוא גבוה ארבעים עד חמישים רגל לערך, והוא ארוך מאה רגל לכל הפחות. רובן של אבני הכותל ארכן שלוש עד ארבע אמות ורחבן שתיים עד שלוש אמות. אנו נוהגים ללכת בערב שבת, בשבת בצהרים, ביום טוב ובערב ראש חודש³⁹ וגם בזמנים אחרים, אם רצוננו בכך, כדי להתפלל⁴⁰ שמה גם בש-בילכם, יקירי, אני מתפלל תמיד להבורא ית"ש, ואל תהיה תפילת הדיוט קלה בעיניכם. הכותל המערבי⁴¹ הוא השריד היחידי הנשאר במקום הקדוש הזה, וגבנה על ידי שלמה המלך עליו השלום⁴². אף הוא מפריד את הר הבית מירושלים⁴³. ביום א' ויום ז' של פסח ובכל יום טוב מנהג כאן לעלות על הגגות הסמוכים להר הבית, כדי לראות את המקום שבו עמד בית קדשנו⁴⁴ ותפארתנו, ומתפללים מוסף⁴⁵. רצוני לתאר לפניכם מקום בית קדשנו, כי ביום טוב⁴⁶ שעבר ראיתיו מקרוב. בקצה הדרומי נמצא בניין גדול הנקרא בפי חסורקים מדרש שלמה⁴⁷. בינו ובין המסגד, העומד על הר הבית, ישנם כמה ארזים ועצים אחרים. באחד מאולמות המסגד נמצאת, כפי המקובל, אבן השתיה⁴⁸ שאינה קבועה והיא תלויה כמעט מעל לרצפה. הטורקים מאמינים, כי כאשר תפול האבן יהיה זה סימן לביאת המשיח⁴⁹; ולכן בנו לה לפני כמה שנים יסוד ומעמד. האדמה של מקום המקדש מסביב למסגד מרוצפת באבני שיש⁵⁰, ורק על החלק הנשאר צומח עשב; את ירושלים⁵¹ עצמה אתאר אחרי כן.

לאחר שעבדתי בביתו של רבי אליעזר⁵² ארבעה שבועות והרווחתי יחד עם מזונות שלושים ושישה פייסטר, שכרתי לי דירה סמוך לחצרו⁵³ בסכום של מאה וחמישים פייסטר. שכר-דירה משלמים כאן, כמנהג המקום, למפריע. והיות כי לא היה לי סכום רב כזה, שילמתי לעת עתה את החצי, ורבי אליעזר ערב על השאר. ובכן, קיבלתי דירה בת ארבעה קירות, אבל בלי חלונות ובלי מנעול לדלת. וכל זה היה עלי לתקן בכספי. והנה לראשונה תיקנתי לי שלושה חלונות, כי על פי רוב אני יושב בביתי והיה קר. הרבה אנשים כאן אין להם חלונות בדירותיהם, וגם תנורים אין, ובזמן הקור החזק מחממים את החדר על ידי כלי חרס העשוי לכך ואף מבשלים עליו. גם כמה ארונות תיקנתי לי, והכל בקדח עלה לי בחמישים פייסטר ויצאתי נקי מנכסי. שכר עבודה הוא קטן כאן במידה כזו שאינכם יכולים לתארו לכם. רק ארבעה אנשים נמצאים בין היהודים פה הלבושים בגדי אשכנז, וחייטים — כמה וכמה. בהיותי בודד ובלי שום ידיד הוכרחתי לוותר על כמה מחפצי, שנשארו לי, כדי לקנות לי לחם חוקי, שהוא מאכלי היחידי מן הזמן שאני גר בחדרי לא רק בימות החול אלא לפרקים קרובים גם בשבת. בכל זאת חסדי השם

39 שבת, י"ט, ער"ח — עברית במקור.

40 להתפלל — עברית במקור. 41 להבורא ית"ש... כותל מערבי — עברית במקור.

42 ש"ה ע"ה — עברית במקור.

43 "הר הבית מירושלים", וכן "יום א' ויום ז' של פסח" ו"י"ט" — עברית במקור.

44 "הר הבית", "בית קדשנו ותפארתנו" ו"מוסף מתפלל" — עברית במקור.

45 "בית קדשנו" ו"י"ט" — עברית במקור. 46 מדרש שלמה — עברית במקור.

47 אבן שתיה — עברית במקור.

48 "סימן" ו"משיח" — עברית במקור. 49 "מ"מ" ו"אבני שיש" — עברית במקור.

50 ירושלים — עברית במקור. 51 ר' אליעזר, וכן להלן — עברית במקור.

52 חצר — עברית במקור.

לא תמנו וכו' ⁵³ אני חי ב"ה בדירת הברודו בקורת רוח יותר משהייתי אי-פעם בחוצה לארץ ⁵⁴. שליו אני בביתי, משוחח עם הספרים שחנני השם בהם, הולך אל אחד מבתי המדרש, שכמה מהם נמצאים בסביבתי, והנני משתוקק להתחבר יותר ויותר בתורתנו הקדושה ⁵⁵.

בנוגע לדרך החיים של היהודים פה, הרי באמת אוי אם אומר אוי אם לא אומר ⁵⁶... ישנם פה למעלה מארבעים בתי מדרש, ובכל זאת היו יכולים ללמוד יותר משלומדים באמת. גרים פה הרבה יהודים תמימים וישרים, אבל לדאבוננו גם הרבה ערב-רב ⁵⁷, עשירים יש פה רק מעט, והמעטים שאינם מקבלים תמיכה מידידיהם אנשי חוצה לארץ ⁵⁸, חיים בצניצות, כי הפרנסה ⁵⁹ מצויה פה רק בדוחק, אם כי כל אחד, כתושב כגר, יכול לעשות מה שהוא רוצה. רק מסתר הבתים והא-חזות אסור להם לבני חוץ לארץ, וההתעסקות בו מותרת רק לנתיני טורקיה. למרות שיווי-הזכויות, הנהוג כאן, חיים היהודים בתכלית השיפלות ⁶⁰, שכן כל העממים מביטים עלינו בבזיון.

מסחר הרוכלות אינו נוהג ⁶¹ כאן כל עיקר. ולא שהוא אסור, אלא שבעיר, אצל הטורקים, אי אפשר להיכנס לבית מחמת שצריכים לנהוג זהירות בנשיהם. ואצל היוונים, שהרבה מהם גרים פה, שוררת קנאות חשוכה, ומלבד זה יש ביניהם הרבה סוחרים מבני עמם הם. נוצרים בני אשכנז נמצאים פה רק מעט, והאנגלים — אחת מחשבתם, כיצד להשיא את היהודים לתעותם, ועל כך אינם מחסכים כסף כלל ועיקר. יש כאן הרבה מסיתים, וביניהם כמה משומדים ⁶² הגורמים לצערנו הרבה צרות, ומשתדלים פה עד כמה שאפשר להתרחק ⁶³ מהם. אף כמה יהודים ספרדים נמצאים כאן, ופתחו להם חנויות של ארג וכדומה. ואם כי הם בקיאים בשפה הערבית אינם מצליחים במסחר; ואי אפשר להם לבקר בכפרים, כי הערבים משתדלים לקיים את הברכה "ידו בכל" ⁶⁴... אמנם הכפרי אינו צריך לכלום. כתונת פשוטה ואפורה ועורות כבשים או שמיכות של ארג עבה הם כיסויו. כאשר דיברתי לפני זמן מה עם חכם בעניין חוסר-הפרנסה השורר בתוך אחינו היהודים פה, ענה לי לאמור: כאן הניח השם מקום לאחינו בני חוץ לארץ לזכות אותנו. כמו יששכר עם זבולון, שאמרו חז"ל: "אין תורה כתורת ארץ ישראל" ⁶⁵. לכן צריכים כנראה בני ארץ ישראל לעסוק בתורתנו הקדושה ולהתפלל בעד אחיהם, אנשי חוץ לארץ, לאבינו שבשמים, שהוא אל שדי ישמור אותם בכל מקום מושבותיהם ויצליח אותם בכל מעשיהם והם יתמכו באחיהם העניים בני הארץ הקדושה ⁶⁶. אמנם תרבה כסף

53 בכל זאת... וכו' (איכה ג, כב) — עברית במקור.

54 "ב"ה" ו"חוצה לארץ" — עברית במקור. 55 "ספרים שחנני ה'", "בית

המדרש" ו"בתורתנו הקדושה" — עברית במקור. 56 אוי וכו' — עברית במקור.

57 ערב רב — עברית במקור. 58 אנשי חוצה לארץ — עברית במקור.

59 פרנסה — עברית במקור. 60 בתכלית השיפלות — עברית במקור.

61 נוהג, במקור: שייך. 62 משומדים, במקור: משמדים.

63 להתרחק, במקור: מרחיק. 64 ידו בכל (בראשית טז, יב) — עברית במקור.

65 כאן... ארץ ישראל (ליכא אותנו... אינה תורה כתורה) — עברית במקור. אין תורה,

בראשית רבא ט"ז.

66 "בני א"י", "בתורתנו הקדושה", "אנשי ח"ל", "לאבינו שבשמים" — בכל מקום

מישבותיהם" ו"בני ארץ הקדושה", — עברית במקור.

מגיע ארצה. אבל צרכי עמך בית ישראל מרובים⁶⁷, ובעיקר שאי אפשר להרוויח כלום. והנה, אף שגם אני בהאי פחדא⁶⁸, אבקשך אחי אדוּבִי להשתדל עבורי, ואם כי הדבר קשה לך, הן אצל קרובים, ידידים או מכרים, קהל או חברה⁶⁹, במקומך או בכל מקום שהוא. אל תכעסו עלי, בני אברהם יצחק ויעקב⁷⁰, הקוראים מכתב זה או השומעים עליו, ותמכו קצת באחיכם העני פה בירושלים⁷¹ ואני אתפלל לשלומכם, והאב הרחמן, הטוב לכל, ישמע תפלתו, כי שומע אל אביונים השם⁷². אל יקשה בעיניכם אחי האדוּבִים, לשלוח קצת ממעשרכם הנה כדי שאוכל לשבת באמת על התורה ועל העבודה. כי היא חיינו ואורך ימינו⁷³. אנשי לבב, קבלו דברי חכמינו ז"ל, כי נר מצוה ותורה אור⁷⁴, ואינני צריך לומר לכם, עד כמה גדולה סכנת הכיבו לנר ולשלהבת גם יחד. על כל פנים אין ארץ בעולם שעובדים בה עבודת הקודש כמו כאן. ולכן השתדלו גם אתם לעזור קצת, כי הרי אתם יודעים, כי „למזוה לא נאמר אלא למחזיקים בה“⁷⁵. ואתם סלחו נא לי אם כתבתי יותר מדי, כי לב יודע מרת נפשו, ודי בזה⁷⁶.

בערב ראש חדש ניסן הייתי על קברת רחל אמנו, שנמצאת במרחק של שעה וחצי מכאן, בדרך לחברון, ורחוקה דרך של רבע שעה מבית לחם⁷⁷. על הקבר עומד בנין אשר סיר משה מוגטיפיורי מלונדון הגדילו לפני כמה שנים⁷⁸ וסגר עליו בשער ברזל. הקבר גבוה שמונה רגלים לערך וגם ארכו הוא בשיעור זה. על כל קירותיו נרשמו שמות דמבקרים. ואנשים הכאים לשם מדליקים כרגיל נר. מחוץ לבנין נמצאים הרבה קברים טורקיים. גם את הר הפרנקים⁷⁹ רואים כאן מעבר לצללים, והוא גבוה מכל ההרים אשר מסביב. זה מזמן רציתי לנסוע גם לחברון⁸⁰ ולמקומות אחרים, אלא שחסרים לי דמי הנסיעה. כשחזרתי מהציון יבנה ויכוּנן⁸¹ נסתכלתי בסביבה, וראיתי, שרק חלקה הקטן נעבד יפה וחלקה הגדול שמם; ולו נזרעה כל הסביבה, היו מליוני אנשים חיים עליה. בראותי את ההרים ואת השדות, שהיו פוריים לפני ועכשיו הם שממה, לא יכולתי לעצור בדמעותי. חשבתי בלבי: הרי ישראל, עד מתי אתם עומדים עריזה ושממה⁸². הוי, יהי רצון, כי דברים אלה ייכנסו בלבותיהם של אחינו, שכן צער זה פוגע לדאבונו אף בכם, כמו שאמר הרוֹפֵא המהולל היפוקרט: אם הראש יחלה ויכאיב כל האברים מרגישים ונחלשים החושים.

-
- 67 צרכי עמך ב"י מרובים — עברית במקור. 68 והנה אף שגם אני בהאי פחדא — עברית במקור. ובסנהדרין זה, ב: ההוא גברא בההוא פחדא נמי תהא יתיב.
- 69 „קהל“ ו„חברה“ — עברית במקור. 70 בני אברהם יצחק ויעקב — עברית במקור.
- 71 ירושלים — עברית במקור.
- 72 כי שומע אל אביונים ה' (תהלים סט, לד) — עברית במקור.
- 73 „מעשר“, „על התורה ועל העבודה“, „כי היא חיינו ואורך ימינו“ — עברית במקור.
- 74 קבלו... אור (משלי, ו, כג) — עברית במקור.
- 75 כי... בה — עברית במקור. ועי' ויקרא רבה פכ"ה.
- 76 כי לב (משלי יד, י) — עברית במקור.
- 77 „עריץ ניסן“, „על קברת רחל אמנו“, „חברון“ ו„בית לחם“ — עברית במקור.
- 78 לפני כמה שנים. בשנת תקצ"ז.
- 79 הר הפרנקים, הרודים. ונקרא הר הפרנקים משום שכאן בנו הצלבנים מבצר במלחמתם האחרונה. 80 חברון — עברית במקור. 81 ציון ת"ן — עברית במקור.
- 82 הרי... ושממה — עברית במקור. ושם: צרה ושממה.

ככה נאמר דרך רמו : אם ארץ ישראל, אבן הראשה, ארץ אשר השם ⁸³לקיך דורש אותה תמיד, תחיל חזקת בחבליה, וכמה תלמידי חכמים הדירים בה מוכים ומעונים בערום ובחוסר כל, ורואים ירושלים דדהבא מוספת עוד לדאבה, לא ירגישו ולא יחלשו בני חוץ לארץ אשר הם כמו אברי הגוף ולא ימס כל לב ולא ירפו כל ידיים להרבות בתשובה לכבוד שמו יתברך, כי יקנא השם לארצו ויחמול על עמו ⁸⁴. מחשבות אלה ליווני כאשר התרחקתי מהחבריה והקדמתי ללכת לדרכי, ופתאום עמדתי על פסגת ההרים המערביים שממנה יכולים להשקיף על ירושלים כולה. פה חיכיתי על הנשאים, וחשבתי על כלילת היופי ⁸⁵ המשתרעת לפני, ואמרתי בלבי : מה גדלה לפני השמחה בתקופה זו, כאשר עלו בקדושה אלפים הרבה מאבותינו אליהם השלום כדי לחוג את חג הפסח ⁸⁶ כראוי, ועכשיו אן הלכו ימים, ימי גילה וששון לעם בני ישראל, ימים אשר היה חפץ השם בעמו ובנחלתו ? איפה הם אותם הימים, אשר בגילה ורנן עלו אל הר השם בשלמי חגיגה ועולת ראייה ? אשרי עין ראתה בעת שהיו מגביהים להם את הפרוכת ורואים הכרובים מעורים, ואומרים ראו חיבתכם לפני המקום. ⁸⁷ אהה עלינו ! כי מפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו. שמם הר ציון, ואין לנו לא מקדש ולא מזבח ולא קרבן ולא כהן שיכפר בעדינו, ועל זאת תרדנה עינינו דמעה ועפעפינו יולו מים ⁸⁸.

⁸⁹ כאשר הדביקוני בני החבריה שבנו אל העיר הקדושה, המוקפת בחומה גבוהה ארבעים עד חמישים רגל, בה ארבעה שערים גדולים, והם שער האריות הנקרא גם שער השבטים לצפון, שער שכם למערב, שער הגיא או שער יפו לדרום ושער ציון למזרח ⁹⁰. ירושלים הרים סביב לה, כנודע, ואחד מהם הוא הר הזיתים, שהוא לצד דרום ויש לו ג' ראשים ⁹¹; והמזרחי, זה שבשיפוליו נמצא הכפר סילוואן ⁹², נקרא הר המשחית ⁹³.

על פסגת הר המשחית ⁹⁴ נמצאת חורבה עם מגדל די גבוה ועליו הייתי היום יחד עם נוצרי אמריקני, ששימש פה בתורת קונסול והוא יושב עכשיו כאן כאיש פרטי, ובא לביתי במעט כל יום. מהמגדל הג' אפשר לראות ולהסתכל במרחקים של הרבה פרסאות, ורואים את ים המלח, ים טבריה ואת הירדן ⁹⁵. בחורבה זו נמצא בניין עגול, ורבים אומרים, כי הוא קבר חולדה הנביאה ⁹⁶. בשיפולי הר הזיתים נמצא בית הקברות, העולה עד מחצית ההר, והוא מכוסה במצבות לאלפים ⁹⁷. בעמק סמוך לבית הקברות נמצאת אבן גדולה מרובעת, הדומה לבית, והיא

83 כמו שאמר... היסאגראד... החושי... בחבילה... לא ירגשו... ולא יומס... כי יקט ה' לארצו... עמו — עברית במקור.

84 כלילת יופי — עברית במקור. 85 פסח — עברית במקור.

86 אן... יולו מים — עברית במקור. ועי' יומא נה, א.

87 "שער השבטים לצפון", "שער שכם למערב" "שער הגי (יפו) לדרום" ו"שער ציון למזרח" — עברית במקור.

88 "ירושלים הרים סביב לה" (תהלים קכה ב), "הר הזיתים" ו"כי יש לו ג' ראשים" — עברית במקור.

89 סילוואן, כפר השילוח, במקור : עליזא. 90 הר המשחית — עברית במקור.

91 במקור : הר המשיח. 92 "ים המלך ים טבריא" ו"ירדן" — עברית במקור.

93 במקור : חילוד הנביא.

94 "הר הזיתים", "בית הקברות" ו"מצבות" — עברית במקור.

כפי המקובל קבר זכריה הנביא ע"ה⁹⁶. קרוב לה נמצאת מערה וקוראין לה בית החפשית או קבר עוזיה ואצלה ממש נמצא בניין שגגו בצורת מגדל והוא נקרא יד אבשלום⁹⁷. כאן וגם בהרים שבחלק הדרומי מערבי מנגד לירושלים נמצאות הרבה מאות מערות. אני נכנסתי לתוך כמה מהן, והן ממש כמו שכתוב בבבא בתרא⁹⁸. לפעמים יכולים ללכת מתא לתא ואפשר לתעות בהם על נקלה. הכוכין⁹⁹ שבהם כולם ריקים.

עמק קדרון מבדיל בין הר הזיתים והר הבית¹⁰⁰, ומשם עולים לכל הפחות רבע שעה עד שמגיעים אל חומת העיר. דרומית לה נמצא מקום המקדש¹⁰¹. נגד מקום המקדש, באמצע לערך, רואים בחומה שני שערים סתומים וקוראים אותם שערי רחמים¹⁰². לאורך החומה מחוץ לעיר נמצאים הרבה קברים טורקיים, ובאמצע נמצא שער האריות. משם עולים עד שמגיעים אל הקצה הצפוני, ואם כי בסביבת ירושלים נמצאות בכל מקום חורבות, הרי ברובן הן פה, ובעיקר על יד החומה הצפונית באמצעיתה, קרוב לשער שכם¹⁰³.

מנגד נמצאת חצר המסרה¹⁰⁴. בחול המועד¹⁰⁵ הייתי בתוכה, והיא מערה גדולה החצובה בסלע, ונמצאות בה כמה דירות. היא מוקפת בסלעים לשלוש רוחותיה והקיר הרביעי סגור בחומה. אף החלק המזרחי-צפוני של חומת העיר בנוי על סלע שעליו עמד לפני, כפי המקובל, בית המלך¹⁰⁶. החלק הצפוני-מערבי הוא הגבוה ביותר בעיר ומשם הולכים ויורדים עד שבאים לשער יפו¹⁰⁷. שם המבצר הראשי, ובעיקר לצד ימין. בו מגדל דוד, והחלק התחתון ממנו הוא עוד מימי אבותינו¹⁰⁸. מכאן נמשכת החומה דרך עמק הגיא ועולה להר ציון¹⁰⁹, שהוא ברובו מחוץ לעיר, וכאן בפיסגת ההר, מערבית-דרומית, היא מגיעה לקצה החיצוני. מכאן קצת דרומית-מזרחית לשער ציון, סמוך לו וממש כנגדו ובמרחק מועט, מחוץ לעיר נמצאים כמה בניינים מוקפים חומה ובתוכם מערות המלכים, ובעיקר מערת דוד המלך עם שלמה בנו עליהם השלום¹¹⁰, מערות אלה ודברים נפלאים אחרים לא ראיתי, מחמת המחירים שיש לשלם עבור ראייתם.

בפנים לארכה של חומת העיר, סמוך לשער ציון, ישנם חמישה עשר עד עשרים בתים, שבהם גרים כל צרוע וכל זב¹¹¹. משער ציון יורדים למטה דרך שער האשפה וגיא בן הינום ועולים להר הבית, וחלק החומה הזה כמו כמה חלקים

95. "בית הקברות" ו"קבר זכריה ע"ה" — עברית במקור.

96. "וקורין בית החפשית או קבר עוזיה" ו"יד אבשלום" במקור.

97. בבא בתרא — עברית במקור. ועי' בבא בתרא פ"ו מ"ח.

98. כוכין — עברית במקור. 99. "עמק קדרון". "הר הזיתים" ו"הר הבית" — עברית במקור.

100. מקום מקדש — עברית במקור.

101. במקור : מ"מ ("מקום מקדש") וקוראין שערי תומים. 102. שכם — עברית במקור.

103. חצר המסרה — עברית במקור. 104. במקור : ח"מ.

105. "למזרחית-צפונית" ו"בית המלך" — עברית במקור.

106. "צפוני מערבי" ו"יפו" — עברית במקור.

107. במקור : "מגדל דוד" ו"מימי אבותינו".

108. "עמק חגי" ו"הר ציון" — עברית במקור.

109. "שער ציון", "מערת המלכים" ו"מערת דוד המלך עם שלמה בני עה"ש" — עברית במקור.

110. "שער ציון" ו"כל צרוע וכל זב" — עברית במקור.

אחרים של החומה המזרחית הם מחומת העיר העתיקה שעמדה עוד בימי בית שני 111. מכאן נמשכת דרך לנחל גיחון והיא אף מוליכה לכפר סילוואן 112, הרחוק מירושלים דרך של רבע שעה. שם נמצאת באר עמוקה עם מים טובים מאד, המכונה מי השילוח או מקוות רבי ישמעאל כהן גדול 113, ומשם וגם מבאר יואב 114, שהיא נמצאת במרחק של רבע שעה מכאן, מביאים האיכרים בקיץ מים לירושלים ומר-וויחים בזה הרבה כסף, כי אין כאן מעיינות ורק למטר השמים תשתה מים 115. בין הכפר הנ"ל ובאר יואב נמצאים גני המלך, שלקחום להם איכרי סילוואן. הבאר רות הנ"ל מתאחדות בנחל גיחון ובנחל רפאים 116, ולאורך הר הזיתים עוברת דרך אל הירדן. לעברם השני של הגנים נמשכת דרך מעמק רפאים עד ירכת ציון, שם מתחבר עמק רפאים עם עמק גיחון, ומגיעה עד שער יפו, ומשם אל חלקה הפנימי של ירושלים, שעיקרו הוא צפון ומערב, וחלקיה הדרומיים והמזרחיים כמעט שאינם בנויים כל עיקר 117, ועליכם לדעת, כי רק שליש של העיר ירושלים בנוי. מספרם של בני עמנו הוא ארבעת אלפים נפשות לערך ; ארבעה חומשים מהם הם ספרדים ורק חומש אחד אשכנזים, רובם עולי פולין 118. אמנם גרים פה גם יהודים מהונגריה, ביהם, הולנד אשכנזי וכו'. הספרדים, שאני מתפלל כעת אצלם, יש להם ארבעה בתי כנסיות 119, סמוכים זה לזה. לאשכנזים אין בתי כנסיות, והם מתאספים בתי המדרשים כדי להתפלל 120. גם תשעה קראים יושבים פה, והאב הטוב והמטיב מדגיש את אי רצונו בהם בזה, כי תמיד, כשבא אחד מאנשיהם מקהיר או מקושטא, מת אחד מהם, ואין להם מניין 121. לפני זמן מה הייתי יחד עם מכיר אחד בחצר שלהם 122 והראו לנו את בית הכנסת. הוא בנוי עמוק מאד באדמה, והוא כפי דבריהם, בן אלף וחמש מאות שנה. הם שונאים את חז"ל ואינם רוצים לדעת כלום מתורה שבעל פה או מהלכה למשה מסיני 123.

ובסוף דברי, אני מבקש את בני אל חי 124 שישמעו לבקשתי. כי 125 גם אתם ידעתם כמה גדולה כוחה של צדקה ומגעת עד כסא הכבוד. עוד אמרו חז"ל : "עתיד הקב"ה לעשות צל חופה לבעלי צדקות אצל בעלי תורה". וגם הגאולה תהיה בצדקה. שנאמר : "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה".

בנימין ב"כ אברהם ז"ל ל—.

111 "שער ציון", "שער אשפה", "גי בן הנם", "הר הבית" ו"בית שני" — עברית במקור.

112 "גיחון" — עברית במקור. סילוואן, במקור כאן : Sawanil ועי' הערה 89.

113 "מי שלוח", "ר' ישמעאל כהן גדוליס מקוה" — עברית במקור.

114 באר יואב (בערבית : ביר איוב) וכן להלן — עברית במקור.

115 למטר (דברים יא, יא) — עברית במקור. 116 "גיחון" ו"רפאים" — עברית במקור.

117 "עמק רפאים" (פעמיים), "ירכת ציון" (?) "עמק גיחון" ו"יפו" — עברית במקור.

118 "מבני עמנו", "ספרדים" ו"אשכנזים" — עברית במקור.

119 "ספרדים", ו"ביהכ"נ" — עברית במקור.

120 "אשכנזים", "בבתי המדרשים" ו"מתפלל" — עברית במקור.

121 מנין — עברית במקור. 122 חצר — עברית במקור.

123 "חז"ל", "תורה שבע"פ" ו"הלכה למשה מסיני" — עברית במקור.

124 בני אל חי — עברית במקור.

125 כי, עד סוף המכתב — עברית במקור. עתיד הקב"ה, בירושלמי סוטה פ"ו ה"ד :

עתיד הקב"ה לעשות צל לבעלי מצות בצלם של בעלי תורה, ובבבא בתרא י, א : גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה. ציון, ישעיה א, כו.